BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cülcül, *Ṭabakātü'l-eṭıbbâ'* (nşr. Fuâd Seyyid), Kahire 1955, neşredenin girişi, s. yv; Sâid el-Endelüsî, *Ṭabakātü'l-ümem* (nşr. Hayât Bû Alvân), Beyrut 1985, s. 192; İbnü'l-Kıftî, *İḫbârü'l-ʿulemâ'* (Lippert), s. 190, 272, 324, 325, 368; İbn Ebû Usaybia, *ʿUyûnü'l-enbâ'*, s. 493-495; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VII, 311; Safedî, *el-Vâfî*, XII, 87; Brockelmann, *GAL*, I, 272; *Suppl.*, I, 422; Sezgin, *GAS*, III, 309-310; IV, 345; J. Vernet, "Los médicos Andaluces en el "Libro de Las generaciones de médices" de Ibn Ŷulŷul", *Anuario de estudios medievales*, Barcelona 1968, V, 445-462 → *Estudios sobre historia de la ciencia Medieval*, Barcelona 1979, s. 469-486; a.mlf., "Ibn Juljul", *DSB*, VIII, 187-188; Sarton, *Introduction*, I, 682; Ildefonso Garijo, "Acerca de algunos tratados sobre la triaca en el Magreb: La Maqāla fī adwiyat al-tiryāq de Ibn Ŷulŷul", *Actas del II Coloquio Hispano-Marroqui de ciencas historicas, Granada, 6-10 Noviembre de 1989*, Madrid 1992, s. 233-242; a.mlf., "El trutado de Ibn Ŷulŷul sobre los medicamentos que no mencionó Dioscorides", *Ciencias de la naturaleza en al-Andalus, Textos y estudios* (ed. E. Garcia Sánchez), Granada 1990, I, 57-70; Mahmûd el-Hâc Kāsım Muhammed, "Dirâse muḳārene fî târîḫi'l-eṭıbbâ' ʿinde İbni'n-Nedîm ve'bn Cülcül", *Âfâḳu's-seḳāfe ve't-türâs̱*, IV/16, Dübey 1417/1997, s. 23-32; A. Dietrich, "Ibn Djuldjul", *EI²* (İng.), III, 755-756; "İbn Cülcül", *DMBİ*, III, 243-244; Ahmed Recâî el-Cündî, "İbn Cülcül", *Mevsûʿatü'l-ḥaḍâreti'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 214-216.

H. BEKİR KARLIĞA

İBN CÜMEY‘ el-GASSÂNÎ
(ابن جميع الغسانى)

Ebü'l-Hüseyn Muhammed
b. Ahmed b. Muhammed
el-Gassânî es-Saydâvî
(ö. 402/1012)

Hadis hâfızı.

305 (917) yılında Sayda'da doğdu. 306'da doğduğu da söylenmektedir. Yetiştirdiği hadis âlimleriyle tanınan bir aileye mensup olup beşinci dedesi Cümey'e nisbetle anılır. Babasından ve Sayda'nın önde gelen âlimlerinden ders aldı. Zehebî, onun hadis semâına 323'te (935) Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Safve'den başladığını söylerse de (*Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XVII, 155; *Târîḫu'l-İslâm*, s. 66) İbn Cümey'in kendisinden Halep'te hadis rivayet ettiğini belirterek hocaları arasında saydığı (*Kitâbü Muʿcemi'ş-şüyûḫ*, s. 353), Zehebî'nin de biyografisini yazarken talebeleri arasında İbn Cümey'e de yer verdiği (*Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XV, 295) Ebü'l-Fazl ed-Debbâc 309'da (921-22) vefat ettiğine göre (Hatîb, XII, 153) İbn Cümey'in önceleri babasının refakatinde olmak üzere beş yaşından itibaren seyahate çıkarak tahsil hayatına başladığı anlaşılmaktadır. Şam, Mısır, Irak, Hicaz ve İran bölgelerinde elliden fazla yer dolaştı. Kendilerinden faydalandığı hocaların sayısı, adlarını *Muʿcem*'inde zikrettiklerine rivayette bulunduğu halde eserine almadıkları da ilâve edilecek olursa 400'ü aşmaktadır (dolaştığı yerlerin ve hocalarının listesi için bk. *Kitâbü Muʿcemi'ş-şüyûḫ*, neşredenin girişi, s. 13). Başta babası olmak üzere Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmilî, İbn Mahled el-Attâr, İbn Ukde, Râmhürmüzî, Yezîd b. Muhammed el-Ezdî ve Yezîd b. İsmâil el-Hallâl onun hocalarından bazılarıdır.

Seyahatlerini tamamladıktan sonra Sayda'ya dönen İbn Cümey‘ burada hadis dersi vermeye başladı ve Sayda'nın yetiştirdiği meşhur âlimlerden biri olarak tanındı. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında, başta Seken diye bilinen oğlu Hüseyin olmak üzere torunu Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Hasan es-Saydâvî, Temmâm er-Râzî, Muhammed b. Ali es-Sûrî, İbn Tallâb diye bilinen Ebû Nasr Hüseyin b. Muhammed el-Kureşî ve akranlarından Abdülganî el-Ezdî'yi saymak mümkündür.

Güvenilir bir râvi olduğu belirtilen ve zühd hayatına önem veren İbn Cümey‘ Receb 402'de (Şubat 1012) Sayda'da vefat etti. Semʿânî'nin 400'den önce öldüğü yolundaki kaydı (*el-Ensâb*, VIII, 119) doğru değildir.

Eserleri. 1. *Muʿcemü İbn Cümeyʿ (Müsnedü İbn Cümeyʿ, Muʿcem*... *yûḫ)*. Müellif bu eserinde hocala... larını zikretmekte ve çok defa ... rivayet ettiği birer hadis veya şi... ve özlü bilgilere yer vermektedir... mey‘, birkaçı dışında hocalarının ... filerine ve onlardan ne zaman ha... lediğine dair bilgi vermemekte, ancak kendileriyle nerede görüştüğünü çoğunlukla belirtmektedir. Adları Muhammed olanlarla başlayan eserde isimler alfabetik sıraya göre dizilmekle birlikte buna her zaman dikkat edilmediği görülmektedir. Eser, müellifin kendilerinden rivayette bulunduğu halde eserine almadığı hocalarından oluşan iki ayrı ek, Muhammed b. Sened'in bu eserden yaptığı seçmelerden oluşan *el-Münteḳā min Muʿcemi'ş-şüyûḫ* (*Muḫtârât*, Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 52, vr. 98ᵇ-101ᵃ) adlı kitabı ve İbn Cümey'in oğlu Seken'in dedesinden ve babasından dinlediği hadislerden derlediği ve nâşirin *Ḥadîs̱ü's-Seken b. Cümeyʿ* adını verdiği iki risâle ile birlikte Ömer Abdüsselâm Tedmürî tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1985, 1987). Zehebî, eserdeki bazı hadisleri seçerek *Erbaʿûne ḥadîs̱en büldâniyye* adında bir cüz oluşturmuştur (*Aʿlâmü'n-nübelâ'*, neşredenin girişi, I, 89). **2.** *Muʿcemü (Semâʿâtü) telâmîẕi İbn Cümeyʿ*. Müellifin kendisinden hadis alan talebelerinin isimlerini kaydettiği anlaşılan bu eserin birkaç cüzden meydana geldiği belirtilmektedir (*Kitâbü Muʿcemi'ş-şüyûḫ*, neşredenin girişi, s. 34).

Sezgin, İbn Cümey'e *Ḥadîs̱* adıyla bir eser daha nisbet ediyorsa da (*GAS* [Ar.], I, 454) aslında bu eser, *Ḥadîs̱ü's-Seken* başlığıyla neşredilen (nşr. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî, *Kitâbü Muʿcemi'ş-şüyûḫ* içinde, s. 414-422) ve ferağ kaydından müellifin oğlu Seken'e ait olduğu açıkça anlaşılan iki varaklık bir risâleden ibarettir. Bir nüshası Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunan eserin (Hadis, Mecmua, nr. 17, vr. 83-84) asıl adı *el-Muḫtâr min ḥadîs̱i İbn Cümeyʿ*'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cümey‘, *Kitâbü Muʿcemi'ş-şüyûḫ* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, s. 353, 421, 423-425; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 13, 23, 34; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, XII, 153; Semʿânî, *el-Ensâb*, VIII, 116-117, 119; Yâkūt, *Muʿcemü'l-büldân*, III, 437-438; İbn Manzûr, *Muḫtaṣaru Târîḫi Dımaşḳ*, XXI, 305; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, neşredenin girişi, I, 89; XV, 295; XVII, 152-156; a.mlf., *Târîḫu'l-İslâm: sene 401-420*, s. 65-66; a.mlf., *el-ʿİber*, II, 202-203; Safedî, *el-Vâfî*, II, 60; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, IV, 231; *Keşfü'z-zunûn*, II

ABDÜLMELİK b. ABDÜLAZÎZ
عبد الملك بن عبد العزيز

bk. İBN CÜREYC
Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi, tâbiî.

İBN CÜREYC
(ابن جريج)

Ebü'l-Velîd Abdülmelik
b. Abdilazîz b. Cüreyc el-Kureşî
(ö. 150/767)

Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi, tâbiî.

80 (699) yılında doğdu. Rum asıllı olup Ebû Hâlid künyesi ve Rûmî, Mekkî, Ümevî nisbeleriyle de anılmıştır. Ümeyye b. Hâlid'in mevlâsı olduğu söylenir. Dedesi Cüreyc'in de Abdülazîz b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in hanımı Ümmü Habîb'in kölesi olduğu ileri sürülmüştür. Kendi beya-

nına göre garip şiirler yazıp nesep konularını araştırmakla meşgul iken Atâ b. Ebû Rebâh'tan faydalanması yolundaki bir tavsiye üzerine bu zatın ders halkasına katıldı, on sekiz-on dokuz yıl süre ile bu hoca-talebe ilişkisi devam etti. Yine kendisinin belirttiği üzere Atâ b. Ebû Rebâh'tan tahsilini tamamladıktan sonra yedi veya dokuz yıl müddetle Amr b. Dînâr'a talebe oldu. Bu arada Tâvûs b. Keysân'dan bir mesele, Mücâhid b. Cebr'den kıraate dair iki vecih öğrendi; ayrıca İbn Ebû Müleyke, Nâfi', Hişâm b. Urve, İbn Muhaysın, Meymûn b. Mihrân'dan hadis dinledi. Hadis hocaları arasında İbn Şihâb ez-Zührî de zikredilmekte (Hatîb, X, 400), ancak kendisi Zührî'den bir şey dinlemediğini, sadece ondan aldığı bir cüzü yazdığını ve bu cüzde olanları rivayet etmek üzere Zührî'nin kendisine icâzet verdiğini belirtmektedir (İbn Ebû Hâtim, V, 357-358). Ebû Ma'bed İbn Kesîr'den de kıraat rivayet etti. Sellâm b. Süleyman, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ve Süfyân es-Sevrî kendisinden kıraatle ilgili rivayette bulunurken yine Süfyân es-Sevrî ile Süfyân b. Uyeyne, Hasan b. Ziyâd, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Vekî' b. Cerrâh, Hammâd b. Seleme gibi âlimler de hadis dinledi. Hazırladığı tefsir, bu eseri yazdırdığı talebelerinden biri olan Haccâc b. Muhammed el-Missîsî tarafından rivayet edilmiştir.

İbn Cüreyc, Mekke dışına seyahatler yapmış olup Bağdat'ta Halife Mansûr'un huzurunda bulunmuş, Abdullah b. Abbas'ın hadislerini bir araya getirip ona sunmuş, ancak karşılığında halifenin kendisine hiçbir şey vermemesinden yakınmıştır (Hatîb, X, 400-401). Mansûr'un valisi Ma'n b. Zâide ile birlikte Yemen'de bulunup ders vermiş, hac mevsimi vesilesiyle de buradan ayrılmıştır. Bir ara Basra'da hadis rivayet etmiş, Kûfe'de tefsirini yazdırmıştır. Hayatının sonuna kadar ilim öğrenmeye ve öğretmeye devam ettiği anlaşılan İbn Cüreyc 1 Zilhicce 150'de (28 Aralık 767) vefat etti. Ölüm tarihi 147 (764), 149, 151 ve 160 (777) olarak da kaydedilmiştir.

Zehebî, İbn Cüreyc için "melikü'l-kurrâ" ifadesini kullanırken (*Tezkiretü'l-ḥuffâẓ*, I, 171) onun kıraat ilmindeki önemli yerine işaret etmiş, "Mekkeliler'in fakihi" derken de (*Mîzânü'l-i'tidâl*, II, 659) fıkıh ilmindeki saygın kişiliğini belirtmiştir. İbn Hibbân da onu Hicaz bölgesinin fakihlerinden saymıştır. Bir muhaddisin yazılı metnini rivayet ederken bu metni bizzat sahibinden okuyup okumamak arasında fark gözetmeyen İbn Cüreyc için İbn Sa'd, Yahyâ b. Main, İclî ve Zehebî gibi otoriteler sika tabirini kullanmış; Yahyâ b. Main yazılı metinlerden yaptığı rivayetlerinin güvenilir olduğunu özellikle belirtmiş, İbn Sa'd ayrıca çok hadis rivayet ettiğine işaret etmiştir. Gerçekten de İbn Cüreyc'in yaklaşık 1000 merfû hadisi bulunduğu, bunun dışında pek çok rivayeti olduğu, rivayetlerinin *Kütüb-i Sitte* ile Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-ekber*'inde bol miktarda yer aldığı zikredilmiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VI, 332, 336). Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, İbn Cüreyc'i Nâfi'den yazılı olarak yaptığı rivayetlerde en sağlam râvi diye nitelendirirken Yahyâ b. Saîd el-Kattân yazılı metin dışında yaptığı rivayetlerin faydasız olduğuna dikkat çekmiş, Ebû Hâtim onun için "sâlihu'l-hadîs" ifadesini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel de hadis alanında güvenilir kişiliğine işaret etmekle birlikte (İbn Ebû Hâtim, V, 357) "bana söylediğine göre", şeyh adı zikretmeksizin "filân dedi ki", "bana ulaştığına göre" vb. ifadelerle yaptığı rivayetlerin uydurma olduğunu, şeyh adı zikrederek "ahberanî, semi'tü" gibi ifadelerle yaptığı rivayetlere ise güvenilebileceğini belirtmiştir (Hatîb, X, 404, 405).

İbn Cüreyc'in hadis rivayetinde tedlîs yapması üzerinde durulmuştur. Mâlik b. Enes, hadislerin güvenilirliğine bakmaksızın rivayette bulunduğunu söylerken, Yezîd b. Zürey' de "çer çöp sahibi" derken herhalde onun bu yönüne işaret etmişlerdir. İbn Hibbân, bir taraftan *Kitâbü's-Siḳāt*'ında İbn Cüreyc'in biyografisine yer verirken diğer taraftan onu sika tedlîsçiler arasında zikretmiş (*el-Mecrûḥîn*, I, 92), İbn Hacer biyografisini *Ṭabaḳātü'l-müdellisîn* adlı eserinde ele almıştır. Zehebî ise onun tedlîs yaptığını belirtirken sika kişiliği üzerinde icmâ bulunduğuna özellikle dikkat çekmiştir. İbn Cüreyc'in, tedlîsi uydurma bir metnin illetini gizlemek amacıyla değil onun müdelles bir haber olduğunu ortaya koyan bir siga ile yaptığı ve bunu rivayet ilkelerine aykırı görmediği anlaşılmaktadır. Ancak Dârekutnî onun tedlîsi için en ağır ifadeyi kullanarak, "Tedlîsin en kötüsü İbn Cüreyc'in tedlîsidir" demiştir (İbn Hacer, *Ṭabaḳātü'l-müdellisîn*, s. 41). İbn Cüreyc'in ilmî kişiliği konusunda önemli sayılması gereken görüş hocası Atâ b. Ebû Rebâh'a ait olup bu zata kendisinden sonra ilim meclisindeki yeri için kimi düşündüğü sorulduğunda İbn Cüreyc'i işaret etmiş (İbn Ebû Hâtim, V, 356) ve onu "Hicaz gençlerinin efendisi" diye nitelendirmiştir (Hatîb, X, 403).

Kaynaklarda İbn Cüreyc'le ilgili olarak üzerinde durulan bir başka husus da onun müt'a nikâhına cevaz vermesidir. İbn Cüreyc'in bu görüşünü, Câbir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği ileri sürülen bir hadisine dayandırdığı anlaşılmaktadır. Güvenilir hadis kaynaklarında yer almayan bu rivayete göre Resûl-i Ekrem, helâl olan üç birleşmeden söz ederken bunlardan birinin müt'a nikâhıyla yapılan birleşme olduğunu söylemiştir. Zehebî, İbn Cüreyc'in müt'a nikâhına ruhsat verildiğine inandığını ve bu ruhsatı kullanarak birçok evlilik yaptığını rivayet eder (*Mîzânü'l-i'tidâl*, II, 659; *Tezkiretü'l-ḥuffâẓ*, I, 170-171).

İbn Cüreyc'in İslâm tarihinde kitap yazan ilk müellif olduğu söylenmiştir (İbn Ebû Hâtim, V, 357; İbn Hallikân, II, 338). Çağdaşı bazı müelliflerin çalışmalarından söz edilerek bunun doğru olmadığı ileri sürülmüşse de (Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 41-42; *EI² Suppl.* [İng.], s. 386) bu çalışmaların birtakım derleme metinler olduğu, telif anlamında ilk çalışmanın ise İbn Cüreyc'e ait bulunduğu kabul edilebilir. Nitekim bizzat kendisinin, "İlmi benim gibi tedvin eden hiç kimse olmadı" (Hatîb, X, 402) şeklindeki beyanından bu sonucun çıkarılması mümkündür. Diğer taraftan hadislerin bablara göre tasnifini yapan ilk âlimlerin Mekke'de İbn Cüreyc, Yemen'de Ma'mer b. Râşid, Kûfe'de Süfyân es-Sevrî, Medine'de Mâlik b. Enes olduğuna dair bilgiler (*DİA*, XI, 547; XV, 32) dikkate alındığında İbn Cüreyc'in hadis konusunda Mekke'de ilk müellif olduğu düşünülebilir.

Eserleri. **1.** *Tefsîru İbn Cüreyc*. Günümüze ulaşmayan bu eserden daha sonra yazılan tefsir kaynaklarında bolca faydalanılmıştır. İbn Cerîr et-Taberî *Câmi'u'l-beyân*'da, Begavî *Me'âlimü't-tenzîl*'de, Kurtubî *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*'da, İbn Hayyân *el-Baḥrü'l-muḥîṭ*'te, İbn Kesîr *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'aẓîm*'de, Süyûtî *ed-Dürrü'l-menşûr*'da bu eserdeki rivayet ve görüşlerden nakiller yapan müfessirlerden bazılarıdır. Hasan Ali Abdülganî, bunlardan isnadı İbn Cüreyc'de sona eren rivayetleri Kur'an'daki sûre sırasına göre tertip ederek bir araya getirmiş ve *Tefsîru İbn Cüreyc* adıyla yayımlamıştır (bk. bibl.). **2.** *Kitâbü's-Sünen*. Fıkıh konularına göre düzenlenen eser İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde kaydedilmiştir. **3.** *Menâsikü'l-hac* (*Keşfü'ẓ-ẓunûn*, II, 1831). **4.** *Cüz'ü İbn Cüreyc*. Ab-

dullah b. İbrâhim er-Reşîd tarafından neşredilmiştir (Riyad 1412, 71 sayfa).

İbn Cüreyc'in bunlardan başka İbn Mahled el-Attâr (ö. 331/943) tarafından düzenlenen *Mâ revâhü'l-ekâbir ʿan Mâlik b. Enes ve Yaḥyâ el-Enṣârî ve İbn Cüreyc* adlı eser içinde hadisleri bulunmakta olup bu çalışmanın bir nüshası Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 98/17, vr. 202ª-209ᵇ). Onun hadislerinden bir bölüm, "Ḥadîşü İbn Cüreyc" başlığıyla yine Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de mevcut bir mecmua içinde (nr. 24, vr. 117-135) yer almaktadır (Sezgin, *GAS*, I, 91; Elbânî, s. 83).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, V, 491-492; Ahmed b. Hanbel, *el-ʿİlel* (Vasiyyullah), II, 69; Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr*, V, 422-423; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (Ukkâşe), s. 488-489; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-taʿdîl*, V, 356-358; İbn Hibbân, *el-Mecrûḥîn*, I, 92; a.mlf., *eṣ-Ṣiḳāt*, VII, 93-94; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-İstikāme), s. 330; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Tehẕîbü'l-aḥkâm* (nşr. Seyyid Hasan el-Mûsevî), Necef 1971, VII, 241; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, X, 400-407; İbnü'l-Cevzî, *Ṣıfatü'ṣ-ṣafve* (nşr. İbrâhim Ramazan – Saîd el-Lahhâm), Beyrut 1409/1989, II, 145; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), II, 338; Mizzî, *Tehẕîbü'l-Kemâl*, XVIII, 338-354; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, VI, 325-336; a.mlf., *Mîzânü'l-iʿtidâl*, II, 659; a.mlf., *Târîḫu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 210-212; a.mlf., *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ*, I, 169-171; Fâsî, *el-ʿİḳdü'ṣ-ṣemîn*, V, 508-510; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, I, 469; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, VI, 402-406; a.mlf., *Ṭabaḳātü'l-müdellisîn* (nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî), Amman 1983, s. 41; Dâvûdî, *Ṭabaḳātü'l-müfessirîn*, I, 352-353; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 437; II, 1008, 1831; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 623; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 9, 34; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 255; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 41-42; a.mlf., *GAS*, I, 91; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, VI, 183; Elbânî, *Maḫṭûṭât*, s. 83; Ali Hasan Abdülganî, *Tefsîru İbn Cüreyc*, Kahire 1413/1992, s. 6-26; Ch. Pellat, "Ibn Djuraydj", *EI² Suppl.* (İng.), s. 386; Ali Refîî, "İbn Cüreyc", *DMBİ*, III, 226-227.

İSMAİL CERRAHOĞLU

İBN CÜZEY
(ابن جزى)

Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî (ö. 741/1340)

Mâlikî fakihi ve müfessir.

19 Rebîülevvel 693 (17 Şubat 1294) tarihinde Gırnata'da (Granada) doğdu. Talebesi Hadramî ile oğlu Abdullah'ın talebelerinden Mücârî'nin bu tarihi vermesine karşılık (*Bernâmec*, s. 88; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 399) Makkarî aynı yılın 9 Rebîülâhirinde (9 Mart) doğduğunu söylemektedir (*Nefḥu'ṭ-ṭîb*, V, 516). Yemen asıllı Benî Kelb kabilesine mensup olup dedelerinden Cüzey'e nisbetle anılmaktadır. Ataları ilk fetihler sırasında Endülüs'e gelerek Gırnata'nın güneyindeki Velme'ye yerleşmişlerdi (İbnü'l-Hatîb, III, 20). Makkarî'nin Velbe (Huelva) adıyla zikrettiği şehir ise (*Nefḥu'ṭ-ṭîb*, V, 514) İşbîliye'nin (Sevilla) güneybatısında bulunmaktadır. Dedesinin dedesi Yahyâ ile onun babası Abdurrahman Ceyyân'da (Jean) emirlik yapmışlardır (İbnü'l-Ahmer, s. 166).

İbn Cüzey Gırnata'da tahsil gördü. Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Ebû Abdullah İbnü'l-Kemmâd, Ebû Abdullah İbn Rüşeyd, Ebû Muhammed İbnü'l-Müezzin, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ali el-Hadramî, Ebü'l-Mecd İbnü'l-Ahvas, Ebü'l-Kāsım İbnü'ş-Şât gibi âlimlerden ders aldı. Başta oğulları Ahmed, Muhammed ve Abdullah olmak üzere Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbnü'l-Hasan en-Nübâhî, Ebü'l-Kāsım İbnü'l-Haşşâb ve Hadramî (muhtemelen Abdülmüheymin b. Muhammed el-Hadramî) gibi âlimler de ondan ilim tahsil ettiler. Fıkıh, kıraat, tefsir, hadis ve Arap dili alanlarında derin bilgi sahibi olan İbn Cüzey, genç yaşta Gırnata Ulucamii'nde imam-hatiplik görevine getirildi. Kitap toplamaya meraklı olup hükümdarlarınkine benzetilen bir kütüphanesi vardı. Kaynaklarda hoşsohbet, takvâ sahibi bir insan olduğu belirtilir. Gırnata'da hüküm süren Nasrîler'in (Benî Ahmer) en parlak döneminde yaşayan İbn Cüzey, Nasrîler'in Merînîler'le birlikte İspanyol ve Portekiz kuvvetlerine karşı Cebelitârık yakınlarındaki Tarîf'te yaptığı savaşta şehid düştü (7 Cemâziyelevvel 741/29 Ekim 1340).

Eserleri. Yazdığı şiirlerden pek azı günümüze ulaşan İbn Cüzey (bazı örnekler için bk. İbnü'l-Hatîb, III, 22-23; Makkarî, *Nefḥu'ṭ-ṭîb*, V, 515-516) fıkıh, tefsir, hadis ve kelâm konularında çeşitli eserler kaleme almıştır. **1.** *el-Ḳavânînü'l-fıḳhiyye.* Tam adı *el-Ḳavânînü'l-fıḳhiyye fî telḫîṣi meẕhebi'l-Mâlikiyye ve't-tenbîh ʿalâ meẕhebi'ş-Şâfiʿiyye ve'l-Ḥanefiyye ve'l-Ḥanbeliyye* olup *Ḳavânînü'l-aḥkâmi'ş-şerʿiyye ve mesâʾili'l-furûʿi'l-fıḳhiyye* diye de anılmaktadır. Muhtasar bir mukayeseli fıkıh (hilâf) kitabı olan eser, iman esaslarıyla ilgili çeşitli konuların yer aldığı bir girişten sonra ibadetler ve muâmelât konularının işlendiği, her biri on kitap ve 100 babdan oluşan iki ana kısma ayrılmıştır. Sonunda da siyer, Endülüs'ün fethi, emir ve yasaklarla ilgili çeşitli konuların yer aldığı yirmi babdan oluşan "el-Kitâbü'l-Câmiʿ" başlıklı bölüm bulunmaktadır. Dört Sünnî mezhep yanında müstakil mezhep sahibi müctehidlerden Süfyân es-Sevrî, Hasan-ı Basrî, Abdullah b. Mübârek, İbrâhim en-Nehaî, Dâvûd ez-Zâhirî, Evzâî ve diğer bazı âlimlerin görüşlerine de yer verilen eserin çeşitli neşirleri yapılmıştır (Tunus 1344/1926, 1981; Fas 1354/1935; Dârülbeyzâ 1965; nşr. Abdülazîz Seyyid el-Ehl, Beyrut 1968, 1979; nşr. Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kahire 1405-1406/1985). **2.** *Taḳrîbü'l-vüṣûl ilâ ʿilmi'l-uṣûl.* Fıkıh usulüne dair muhtasar bir eserdir (nşr. Abdullah Muhammed el-Cebûrî, Bağdat 1990; nşr. Muhammed Ali Ferkûs, Mekke 1990; nşr. Muhammed Muhtâr b. Muhammed el-Emîn eş-Şinkītî, Kahire 1414/1994). **3.** *et-Teshîl li-ʿulûmi't-tenzîl.* Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiriyle ilgili olup çeşitli konularda faydalandığı birçok eser içinde (Ali Muhammed ez-Zübeyrî, I, 267-333) İbn Atıyye'nin *el-Muḥarrerü'l-vecîz*'i ile Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı iki önemli kaynağıdır. Kur'an tarihi ve ilimleriyle Kur'an'da sıkça geçen bazı kelimelerin anlamlarına dair bir lugatçenin de yer aldığı girişten sonra her âyeti sırasıyla ele alan İbn Cüzey sadece anlaşılması zor kelime ve terkipleri yorumlamakla yetinmiştir. Eser muhtasar olduğundan dil, kıraat ve fıkıh ihtilaflarıyla tarihî kıssaların ayrıntılarına yer verilmediği gibi her âyetin yorumunda aynı esaslar uygulanmamış, müellifçe önem atfedilen hususlara temas edilmiştir. İlgili âyetlerde kelâmî konuların da tartışıldığı eserde Ehl-i sünnet görüşü savunularak Mu'tezile vb. fırkalar eleştirilmiştir. Özlü bir eser olması yanında nakledilen rivayet ve görüşlerin tahlil ve tenkit edilmesi, müellifin kendi tercihini belirtmesi bakımından ayrıca önem taşıyan *et-Teshîl* önce Kahire'de basılmış (1355), daha sonra Muhammed Abdülmün'im el-Yûnusî ile İbrâhim Atve İvaz (I-IV, Kahire, ts.) ve ayrıca Dârü'l-kitâbi'l-Arabî tarafından büyük bir cilt halinde neşredilmiştir (Beyrut 1393/1973, 1403/1983). **4.** *el-Envârü's-seniyye fi'l-kelimâti's-sünniyye.* İbadetler, muâmelât ve âdâba dair sahih hadislerin toplandığı bir muhtasardır. Temgrût'ta Dârü'l-kütübi'n-Nâsıriyye'de (nr. 3191/1), Hizânetü't-Tıtvân'da